

Sáska község örökségvédelmi hatástanulmánya

Készítette:

Losonczy Máté régész szakértő 21-0513

Németh Géza okl. építész É 08/0065

2022.

I. Jogszabályi háttér

A hatástanulmány készítésekor hatályos, a tárgyi vizsgálattal kapcsolatban fontosabb örökségvédelmi jogszabályok:

1979. évi 2. t. e. rendelet – „A kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló” Egyezmény kihirdetése,

1997. CXL. „A muzeális intézményekről, a könyvtári ellátásról és a közművelődésről”,

2001. évi LXIV. törvény „a kulturális örökség védelméről”,

191/2001 (X. 18.) Korm. rendelet „az örökségvédelmi bírságról”,

68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet „a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról” (továbbiakban: *Korm. rendelet*),

416/2017 (XII. 18.) Korm. rendelet „a kulturális szakértői tevékenység folytatásának feltételeiről és a kulturális szakértői nyilvántartás vezetéséről”,

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről,

13/2015 (III. 11.) MvM rendelet „a régészeti lelőhely és a műemléki érték nyilvántartásnak, valamint a régészeti lelőhely és lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályairól”.

A 2001. évi LXIV. törvény – továbbiakban: *Kötv.* - értelmében a régészeti területek három kategóriába sorolandók:

1. kiemelten vagy fokozottan *védtett* régészeti lelőhelyek,
2. *nyilvántartott* régészeti lelőhelyek,
3. *régészeti érdekű területek*.

Elöljáróban leszögezendő, hogy minden régészeti lelőhely ex lege, a hivatkozott törvény erejénél fogva védelem alatt áll. (Kötv. 11. §)

1. *Védett régészeti lelőhelyek* –melyek jogszabályban nyilvánítatnak védetté - esetében kiemelten védett az a lelőhely, mely ”kivételes tudományos jelentőséggel, és nemzetközi vagy országos szempontból kiemelkedő fontossággal bír”. A fokozottan védett lelőhelyek esetén a lelőhely „tudományos jelentősége megállapítható, és egy nagyobb tájegységre nézve kiemelkedő fontossággal bír.” (Kötv. 13. §.)

Ilyen védett régészeti jelenségek esetében főszabályként „nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amelyben a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti” (Kötv. 13. § (1)). A főszabályon túl bármilyen 30 cm-t meghaladó földmunkák esetén az örökségvédelmi hatóság engedélye szükséges! (Korm. rendelet 53. §.)

2. *Nyilvántartott régészeti lelőhelyek* a kulturális örökség védelméről szóló törvény 11. § alapján ex lege védettek. Ezek esetében minden eddigi használattól eltérő földmunkával, talaj bolygatásával járó tevékenység végzéséhez az örökségvédelmi hatóság (előzetes szakhatósági, szakhatósági, szakkérdés vizsgálatában közreműködő hatósági engedély, vagy örökségvédelmi nyilatkozat) engedélye szükséges. A Korm. rendelet 87. §. alapján az örökségvédelmi hatóság hatáskörében meghatározott szempontok alapján vizsgálja, hogy a tervezett tevékenység megfelel-e az örökségvédelmi jogszabályokban megfogalmazott követelményeknek. A földmunkával járó beavatkozásokkal, fejlesztésekkel, beruházásokkal, beleértve az ásványi vagyon kitermelését is, a nyilvántartott

régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni. (Kötv. 19. § (1)). A régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el. (Kötv. 19. § (2)).

A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti helyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni. (Kötv. 10. § (1)) A földmunkával járó beavatkozásokkal, fejlesztésekkel és beruházással veszélyeztetett régészeti lelőhelyeket el jogszabályban meghatározott esetekben el kell kerülni, amennyiben ez nem következik be, előzetesen fel kell tární (Kötv. 19.§ (1-2))! A régészeti feltárások költségeit annak kell fedezni – a mentő feltárás kivételével-, akinek az érdekében a feltárás szükségessé vált. (Kötv. 19. § (3))

A helyben megőrzendő épített örökségi elemekről a Kötv. 10. § (1) alapján a Korm. rendelet 46. § (1-3). alapján kell gondoskodni.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyekkel kapcsolatos hatósági nyilvántartást a Miniszterelnökség Kulturális örökségvédelemért és kiemelt kulturális beruházásokért felelős államtitkárság vezeti, és szolgáltat adatot (Kötv. 71-72. §.- Korm. rendelet 3. § (1(c))).

A fent vázolt eljárási rend és engedélyezési folyamat a védett régészeti lelőhelyek esetén is érvényesek.

Régészeti érdekű terület „valamennyi terület,... amelyen régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető”. (Kötv. 7. § 29.)

Amennyiben ismeretlen régészeti lelőhely kerül elő, a végzett tevékenységet abba kel hagyni, és gondoskodni kell a terület őrzéséről, miközben haladéktalanul jelenteni a területileg illetékes hatóságnak, aki a mentőfeltárásra jogosult múzeumot (a feltárásra jogosult szervnek), értesíti, ami haladéktalanul megkezdí a Kötv. 24-25. § szerint a régészeti örökség mentését. A fenti kötelezettség mind a felfedezőt, mind a kivitelezőt, mind az ingatlan tulajdonosát, az építetöt és kivitelezőt egyaránt terheli. Az illetékes múzeum köteles a feltárási tevékenységet haladéktalanul megkezdni, illetve végezni. Ez a tevékenység engedélyhez nem kötött. (Kötv. 24. §.)

A kulturális örökség elemeiben, így régészeti lelőhelyben okozott kár, illetve ezek megsemmisítése, továbbá a jogszabály által előírt bejelentési kötelezettség elmulasztása örökségvédelmi bírság kirovását eredményezheti, továbbá a cselekményt a Büntető Törvénykönyv büntetni rendeli, illetve a Kötv 82.§, illetve 85. §, továbbá a 191/2001. évi Korm. rendelet alapján örökségvédelmi bírsággal sújtható.

A lelet, illetve lelőhely megtalálója-bejelentője jutalomban részesülhet (Kötv. 26. §., 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 55. §.).

Külön kiemelendő az örökségvédelmi szempontból minősített nagyberuházás. Ennek során nagyberuházás alkalmával (Kötv. 7 § (20)) minden esetben előzetes régészeti dokumentációt kell készíttetni (Kötv 23. § B-G; Korm. rendelet 37-40. §), melyet a földmunkával járó tevékenység engedélyezésére vagy a földterület megszerzésére irányuló azon első hatósági eljárás megindulására irányuló kérelemhez kell mellékelni, melyben a hatóság eljár vagy szakhatóságként vagy szakkérdés vizsgálatával közreműködik. (Korm. rendelet 40. § (7))

A Kötv. 85/A § (1) szerint örökségvédelmi hatástanulmányt kell készíteni a település településfejlesztési koncepciójának kidolgozása során. Ha a településfejlesztési koncepció készítésekor nem készült, vagy a rendezés alá vont területre nincs örökségvédelmi hatástanulmány, vagy van, de az tíz évnél régebbi, akkor azt a rendezés alá vont területre el kell készíteni.

Az örökségvédelmi hatástanulmányban megfogalmazott értékvédelmi terv szerint kell meghatározni az örökségvédelemmel érintett területekre vonatkozó településfejlesztési és településrendezési eszközöket. (Kötv. 85/A § (2))

Az alábbiakban a település rendezési tervi módosításokhoz, azok örökségvédelmi érintettségének tisztázásához készített örökségvédelmi hatástanulmánya következik.

II. Örökségvédelmi vizsgálat

A településrendezési tervhez készítendő örökségvédelmi hatástanulmányt a hatályos, a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet pontjai, illetve 14. melléklete alapján készült.

A település és környezete földrajzi viszonyai

Földrajzi környezet

A vizsgált területünk a Pelsoi nagyszerkezeti egység Dunántúli-középhegységi egység déli oldalához tartozik, annak szinklináris szárnyát alkotva. Legidősebb elemei, a paleozoós metamorfitek térségünkben nincsenek a felszín közelében, nyugati irányú billenés miatt az egység keleti oldalán bukkannak csak felszínre. Az orogén fázist és metamorfizációt követő felszíni lepusztulás során keletkezett Balatonfelvidéki Homokkő Formáció a térségünkben már több helyen előfordul a felszínen és a felszín közelében is. A mezozoikumi nagy transzgressziót a szűkebb térségben is felszínen lévő, jelentősebb mennyiségű karbonátos paltformok (Sédvölgyi Dolomit, Edericsi Mészkő) képviselik. Ezt követően vette kezdetét a földolomit képződése, mely tekintélyes kiterjedésben és mennyiségben található Sáska környezetében is. A triász végén megkezdődött az egységes platform feldarabolódása. A középső krétában, az alpi gyűrődés intenzív szakaszában a kiemelkedéssel párhuzamosan folyó intenzív lepusztulás miatt e két korszak üledékei nem ismertek a térségből. A felső kréta végén következő regresszióval ismét folyóvízi, tavi és mocsári üledékek, melyek a fent említett karbonátos kőzetek mélyedéseit töltötték ki. A középső eocénig tartó szárazföldi, zömmel lepusztulások/áthalmazódások korszakot ismét tengeri elöntés követtem karbonátos kőzetek képződésével. Az eocén végével ismét szárazföldi földtani folyamatok vették kezdetüket, s ezzel együtt az egész hegység vertikális elmozdulások mentén vertikális differenciálódása fokozódott (térségünk jellemzően süllyedésével), mélyebben fekvő térségek intenzív, alpesi eredetű összletekkel való feltöltődésével. A nagyobb kiterjedésű medencék szerkezeti vonalak mentén lezökkentek, bennük ismét karbonátok vagy lagúna fáciesű üledékek képződtek. Így a Balaton-felvidék keleti térséét inkább pikkelyes szerkezet jellemzi, itt a sasbérces- medencés morfológia uralkodik). Ennek végén, részben némileg párhuzamosan bazalt vulkanizmus uralta a vizsgált térségünket, nem csak Haláp, de Sáska észak-északkeleti előterének kimagasló platója is ehhez a folyamathoz kapcsolódott. A térség legmagasabb dolomitplatójára ömlött a Dobosi-hegy/Agártető bazalt vulkáni kőzete, mely utóvulkáni hidrotermális vizei cementálták össze helyenként a hordalékot. Az intenzív és karakteresen meghatározó vulkanizmus eredménye a hazánkban roppant ritka, de a közeli Pula melletti maar-vulkanizmus is! A kiemelt helyzetű térszínekről megkezdődött lepusztulás és áthalmazás töltötte ki a miocén végétől kezdődően Sáska környezetének mélyen fekvő területeit, a magas térszíneken abráziós folyamatok alakították a felszínt. Erre halmozódott a pleisztocénben, az hegyek uralkodó széliránnyal ellentétes oldalán a viszonylag kiterjedt löszképződményei. Ez utóbbi üledékekben formálódó völgyhálózatok képezték a térségünk felszínképződésének legutolsó fázisait. Összességében tehát egy változatos genetikájú és adottságú, morfológiailag is élénk térség, remek adottságú talajokkal, és viszonylag jó vízhálózattal rendelkező terület remek megtelepedést nyújtott a régészeti korok emberei számára.

Irodalom:

A Kárpát-medence földrajza. Szerk.: Dövényi Zoltán; Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012.

Kónya Péter: A Bakony – Balaton-felvidék vulkáni terület földtana. In: A Bakony – Balaton-felvidék vulkáni terület ásványai. TQS Monographs 1. Szerk.: Kónya Péter, Herman Ottó Múzeum – Magyar Földtani és Geofizikai Intézet; Miskolc -Budapest, 2015.

Lóczy Lóczy Lajos: A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei I. kötet - A Balatonnak és környékének fizikai földrajza. 1. rész: A Balaton környékének geológiája és morfológiája. Budapest, 1913.

A település története

Sáska

A magyar nyelvészeti szabályoknak megfelelően, vagy a rovat képező, használatban lévő személynévből keletkezett, vagy a sás növényből levezethető főnév képezi a település etimológiai gyökerét.

Első írásos 1385 – Mária királynő leveléből ismert említése (poss. Saska), miszerint a veszprémi püspök két nyirádi jobbágynak panasza értelmében Sáska területén fekvő szőlőt 16 évi művelés után Ratholt-i János fia Gyula jogtalanul elfoglalta. A panaszra még ugyanebben az évben a nádor parancsára kiküldött pannonthalmi konvent jelentést is írt, amiben a határosokat és szomszédokat végigjárva megállapították a panasz hitességét.

1401 szeptemberi Zsigmond király azon levele a veszprémi káptalanhoz, amiben vizsgálatot rendelt el. Ennek során említik ismét a települést, miszerint Debrentehi Benedek bán és fia Miklós panaszára indult eljárás, ami panasz szerint Ratolthi Gyula és fiai, familiárisai és jobbágjai, konkrétan sáskai (Saska) jobbágyságok rátörtek Döbröntére (és Kysske alias nomine Poton) birtokokra, felprédálva és elpusztítva azokat.

1437-ben a forrásokban sokat emlegetett, hatalmaskodó Rátolthi Gyula özvegye Ágnes, valamint László fia a lelki javaik elnyerése reményében a sáska feletti hegyen álló Szent Jakab pálos kolostornak malomhelyet adományozott az Egregh patak vize felett.

A veszprémi káptalan 1495 és 1534 közötti számadáskönyvei említik Dobossal együtt. 1531-ben 8 adófizetője volt csupán, 6 szegény és 4 pusztá telket írtak össze. 1555 és 1556-ban már csak 2 adófizető telek szerepel a forrásokban. 1564 és 1566-ban a rovásadó összeírás szerint pusztá, és többé már nem is szerepel a forrásokban.

1700-ban a csobánci vár birtoka, ahol csak erdőt írtak össze, tehát még mindig lakatlan.

1757-ben a veszprémi káptalan Sáskán, „Szentjakabon”, Doboson és Ráskón szerzett birtokába iktatta a Bék családot.

Sáska újratelepítésével függ össze, miszerint Padányi Bíró Márton veszprémi püspök az elhagyott templomot Szent Máté tiszteletére felújította.

A 18. század végén a falu kizárólagos úrbéres birtokosa az Esterházy-család. 10 telkes jobbágyot és 31 házatlan zsellért (más források szerint házas zsellér) írtak össze, amivel hozzávetőlegesen átlagos nagyságú település képét nyújtja.

A lakosság nagyságára, illetve etnikumára utaló adat, miszerint 1770-ben és 1777-ben a községben kizárólag német nyelvű oktatás folyt (míg pl Keszthelyen a magyar mellett jelenik meg a német) a 12, illetve 20 diák számára. A 18. század végében megjelennek a cigányok, majd a 19. századra zsidó közösség ki megtelepedik Sáskán.

1831-ben a településen is feltűnik a kolera, jelentős számú áldozatot szedve.

Sáska térképi ábrázolásai

Sáska kül- és belterülete az Első Katonai Felmérés térképszelvényén (1782-1785)

Sáska területe 1802-ben

Sáska kül- és belterülete a Második Katonai felmérés (1819-1869) szelvényén

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára S 16 Esterházy család hercegi ága (17. sz.-19. sz.) Családi fondokból kiemelt térképek (17. sz.-20. sz.) S 16 – No.320

Sáska bel- külterülete a kolostor és Dobos romjaival, 1827-ben

<https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/7730/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTXHUwMGUxc2thIn0>

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára • S 16 Esterházy család hercegi ága (17. sz.-19. sz.) • S Családi fondokból kiemelt térképek (17. sz.-20. sz.) S16 – No. 339.

Szent Jakab kolostor

Maga a kolostor (épület) alapítása a 13. sz. elejére tehető, többször felmerült az 1218-as évszám ezzel kapcsolatban. A titulusválasztás (Imre király ibériai kapcsolatai, compostelai zarándoklatok megindulása, II. András szentföldi útja stb.) illetve az alaprajzi elemzések alapján a század első harmada a konszenzusos időpont. A tatárjárás során üresen maradt épület (amibe feltételezések szerint remeték költözött) ez után kerül a pálos rend birtokába, hiszen az 1263-as rendi összeírás már tartalmazza -a még fel nem újított épületet. (A forráselemzés és Pál püspök kritikus véleménye ezt támasztja alá).

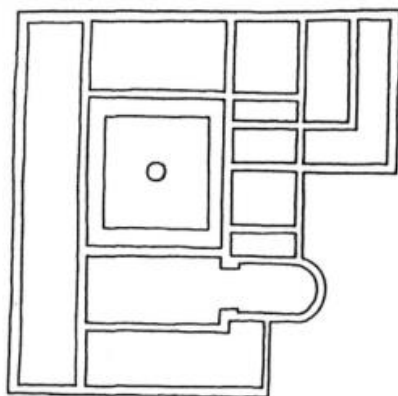
Annak ellenére, hogy a századok során számos adománnyal gazdagodott a kolostor - nem került átépítésre, a bevételei komoly gazdasági alapot nyújtott a közösség számára (a legfontosabbak):

- 1304 – a tihanyi apát adománylevelet állít ki, melyben Rathold nembeli Gyula (Jwla) Sagsuka falu melletti Zornoskew (Szarvaskő?) birtokát a kolostornak adja;
- 1307 – Rathold nembeli Keszi-i (Kewsew) Lőrinc fiának Jánosnak fiai egykori apjuk monostor számára tett adományát (földek, rétek, erdők) megerősítik a veszprémi káptalan előtt, egyúttal határait megjelölték;
- 1360 – Dobwosi Lőrinc fia János mester fiai a kolostornak adományozták a Kezy folyón lévő Középmalom fele részét;
- 1384 – Ráthold nb. János özvegye a monostornak adományozta Kobanch (Csobánc?) oldalában (Kewesmagas) elterülő szőlőjét;
- 1429 – a veszprémi káptalan előtt Monoszlói György és Choltai Margit gyermektelenségük miatt a monostorra hagyták Doboson rétjüket – ebből ismert pontosan a hely igazgatási viszonya (supra eandem possessionem Dabas fundato);
- 1437 – Gyula mester özvegye, Ágnes asszony fiaival a monostor számára adományozta Dyska falu melletti Egreh folyón lévő malomhelyét (amit majd 1519-ben Rátholdi Gyulaffy István egy nagyobb jövedelműre cseréli el);
- 1438 – előbb említett Ágnes úrnő Sáskán a Veresmál hegyén, 10 hold szőlő jövedelmét adományozta;
- 1440 – Gyulaffy László adománya a Bakon hegyben lévő Lowahkwth (Lókút?)- at érintő Czepecz kaszálóját illetően;
- 1485 – a kapornaki konvent előtt Byki-i Dávid és Unyomi Miklós „Salamon ülése” nevű birtokukat adományozták a monostor számára;
- 1487, illetve 1500 – Dyzes mellett az Egreh folyón, majd Kapolcs mellett ugyanezen folyón kapott a monostor 1-1 malmot;
- 1501 – Dewreghi György és Kapocz-i Gáspár a kolostornak ajándékozta a Kapocz (Kapolcs?) falu területén lévő malmukat (feltételesen, amennyiben a rend elhagyja azt, visszaháramlik az örökösökre);
- 1511 – Kezy-i Domonkos lánya Margit Sáskán rétet adományoz;
- 1524 – a Rátholdiak 5 hold földet adományoztak Doboson a monostor javára.

A kolostor és környezete (Tóth Joachim véleménye szerint a kolostor körül terület el Szentjakabfalva) a török jelenlétével, vélhetően 1563 körül elnéptelenedik, a szerzetesi élet fenntarthatatlanná vált és az épületet kiürítették, magára hagyták. Területét, a helyzet „normalizálódása után” a pápai pálosok vették birtokba a 18. század elején – 1721-ben Pusztaszentjakab 10 fővel szerepel az adóösszeírásban – ha ez ide lokalizálható...-, illetve 1757-ben a Bék családnak is jegyzett be birtokot a veszprémi káptalan. 1764-ben Dobosy István dobosi birtokát, ahol a kolostor is állott, visszaadta a rend számára.

A helyi kőből (bazalt, bazalttufa) épült (helyenként mészkőből rakva a felmenő fal egyes részeit) emelt kolostor a forrásokból ismert módon (Monoszlói György adománylevele) Dabas birtok határán, de Sáska mellett (Rátóti Margit oklevele: „...Clastrum Sancti Jacobi apostoli prope Saska existentem) állott. Rómer Flóris még nagy részben álló falakkal találta és írta le 1876-ban, vázrajzai a

későbbiekben fontos támpontot szolgáltatnak a már leomlott struktúrákat, nyílásokat illetően. Ádám Iván 1888-as leírása során a kolostor helységkimutatását még hozzávetőlegesen el tudta végezni, olyan habitusú falak fogadták. A templom donga boltozata meg volt, a harangkötél helye is épségben. A quadrum szerkezete, helységkiosztása, a kút helyzete, dongaboltozatos pincenyomok még láthatók voltak. Dornyay Béla dr. a 20. század 20-as éveiben már csak körvonalaiban tudta a maradék falakat értelmezni, s a 70-es évekre lényegében egyetlen falcsont maradt a föld felszíne fölött, tehát kb. 100 év alatt eltűnt az imopzans, átépítés nélküli, eredeti román kori kolostoregyüttes.

*A bakonyi Szent Jakab kolostor alaprajza
(Guzsik – Fehérváry, 1980.)*

Rómer Flóris rajza a még részben álló kolostorról és szentélytoronyról

A kolostor mellett 1971-ban és 1973-ban több középkori lakóház alapozását találták meg, ami a kolostor mellett egyéb település létét is jelentheti, s így némileg magyarázza a források által a kolostor mellett említett települést (1721 – Pusztaszentjakab, 10 adófizető). A házak alkotta falurészlet mellett egy kőbányát is feltételeznek a kolostor környezetében.

Dobos

Az Agártető mellett a Gadár-hegy és a Szárhegy között fekvő templomos település, melyet Dabas, Dobos, Dobws, Dabus alakban említik források. Névadása magyar eredetű, környező természetföldrajzi nevek szintén magyar eredetűek.

Első említése Dobus néven 1329-ből való Henrik veszprémi püspök és Baldinus fia Lőrinc fiai közötti, Seulch/Szóc birtokról szóló vita során, az 1334-es pápai tizedösszeírás már a plébánosa nevét (András) is megörökítette. Birtokosa és a ma is látható templom alapítója az a normandiai eredetű, Apuila tartományból származó Rathold/Rátót család, melyet források 1324-ben, majd 1329-ben konkrétan is a terület birtokosának írnak le. Egyes vélemények szerint a csótai kolostor filiájaként létesült egyházjogi szempontból.

A Rátóti család mellett a 14. században feltűnik a minden bizonnyal helyben feltörekvő, itteni eredetű Dabosi család is, akikről 1324-1329-ben már oklevelek tesznek említést. Paál József véleménye szerint a templomot eredetileg építtető Rátóti család (innen a nálunk ritka, francia területen, a család őshazájában nem egyedi toronykialakítás) valamilyen módon a Dabosiak kezébe átengedték a birtokot, s a templomot is, így az ő temetkezési helyének véli az észak-nyugati oldali masszív kápolnát. A Dabosiak mellett idővel egyéb birtokosok is „kinőttek” a területen, így 1429-ben oklevélből arról értesülhetünk, hogy Dabosi Simon fiai Péter és Benedek a dabosi birtokukat fele részben a Ratholdiaknak, fele részben ide valósi nemeseknek adták el (és további 5 holdat adományoztak a szomszédos pálos kolostornak).

1389-ben a veszprémi káptalan oklevelében találkozunk a faluval, Dobosi Mihály elhalt neje birtokának birtokba iktatási ügyével kapcsolatban.

Dobos jelentőségét jól mutatja, miszerint vásártarási joga is felbukkan – 1400-ból vasárnapi vásártartásáról van adatunk!

1402-ben Rathath-i Gyula mester és fiai, a veszprémi káptalan paloznaki (Palaznac) birtoka ellen elkövetett, súlyos tettlegességig fajuló hatalmaskodásának peres ügyéből értesülünk, hogy a Rátótiak népes „kísérete” által elkövetett cselekményben „Dabus”-i jobbágysai voltak messze a legtöbben, szám szerint 54-es vettek részt benne, amiből talán a falu tekintélyes nagyságára is következtethetünk. 1414/15-ben ismét Ratholt-i Gyula hatalmaskodása folytán említik a települést.

1425-ben Rátoldi Gyula (egyebek mellett) dabasi (Dabus) birtokának Rátoldi Zsigmond özvegye, Fruzsina és fia Tamás, mint zálog címén birtokban lévő birtokos tiltották Gyula mestert, hogy nevezett birtokait Garai Miklósnak (valamint fiainak) és Jánosnak bármilyen jogcímen elidegenítse, elzálogosítsa.

A falu a török időkben az 1531-es rovásadó után elnéptelenedik, és elpusztul, feltételezések szerint 1532-ben. 1534-ben még egy adófizetője van, majd ez után eltűnik a forrásokból, s nem is szerepel többet.

1757-ben a Bék család szerzett a már pusztá Daboson birtokot.

1764-ben Dobosy István dabosi birtokát, ahol a kolostor is állott, visszaadta a rend számára.

A 20. században Sáskához került Dobospusztá (Dabospusztá) közigazgatásilag, ami viszont a 19. századig Diszelhez tartozott, s még a 20. század legelején is lakott volt.

Érdemes még megjegyezni, hogy a források, és az újabb kori leírások, elemzések e két quasi közeli, hasonló kondíciójú és fekvésű templomot megítélésünk szerint rendre összemosták, keverték, amit a szájhagyomány nem kellően letisztult forrásai is megerősítettek. Így kerülhetett sor az adatok „összeakadására”, keveredésére, illetve Dabos felett a platón „kiskolostor” említésére. Persze sajátos kérdést vet fel egy másik kolostor, Idegsy azonosítási problémáival, amit lejjebb említünk.

Ráskó

A Dabos mellett Raskó vagy Ráskó is említést érdemel, ám annak területe, a település és határának túlnyomó vagy teljes területe – annak ellenére, hogy a 18. században még Sáskához sorolták – Taliándörög határához tartozik.

Idegysyt

A pálos kolostort feltételesen említhetjük itt most, mivel a pontos lokációja nem ismert. Forrásainkból mindösszesen annyit tudhatunk, hogy a pálos összeírás itinere alapján a Szent Erzsébet tituláris szent tiszteletére emelt kolostort Szent Jakab után, de még Badacsony előtt érintették, így mindenképpen valahol a környéken kell keresni, de még nem ismert helyszínen. Az 1250-1263 között alapított kolostort az 1263-as összeírás után későbbi források nem említették már (legalábbis ezen a néven nem – felmerült újraalapításának lehetősége). A sajátos titulus és egyéb, etimológiai kutatások Tálod mellé valószínűsítik, de egyelőre egy esetleges itteni előfordulás sem zárható ki.

Irodalom

A veszprémi káptalan számadáskönyve 1495-1534. Közzé teszi: Kredics László, Madarász Lajos, Solymosi László. Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai, Veszprém, 1997.

Almási Tibor – Köfalvi Tamás: Anjou-kori Oklevéltár. XIV. 1330. (Budapest–Szeged, 2004.)

A Kárpát-medence földrajza. Szerk.: Dövényi Zoltán; Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012.

Ács Anna: A tálodi pálos kolostor és a magyar művelődéstörténet. In: Előadások az Eger-völgye településeinek történetéből 1. A Hajnal István Kör történelmi konferenciája. Kapolcs, 1996.

Ádám Iván: Románkori pálos épület-maradvány Bakony-Szent-Jakabon. In.: Archeológiai Értesítő, Szerk.: Hampel József. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1888. 2. kötet.

Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Budapest, 1907.

C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint: Zsigmondkori oklevéltár XII. 1425 (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 52. Budapest, 2013)

Cselenkó Borbála: Szerzetesrendek az Árpád-kori Zala megyében. Zalai kismonográfiák; Zalaegerszeg, 2009.

Czigány László: az 1831. évi kolerajárvány Zalában. In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból – Zalai Gyűjtemény 21. (Zalaegerszeg, 1985.)

DIPLOMATIKAI LEVÉLTÁR (Q szekció) • Családi levéltárak (P szekcióból) • Esterházy család hercegi ága, Repositorium (Q 67) 88129

Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai. 2. füzet, Szerk.: Tóth Melinda; Budapest, 1976.

dr. Donyay Béla: A Bakony. Budapest, 1927.

Felhő Ibolya: Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. Dunántúl. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.

Guzsik Tamás: Veszprém megye középkori templomépítészetének kutatási kérdései. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 14.; Veszprém, 1979.

Guzsik Tamás: A pálos rend építészete Magyarországon. Mikes Kiadó, Budapest, 2003.

dr. Guzsik Tamás: A pálos rend „születési anyakönyvi kivonata”. Az 1263-as összeírás topográfiai és építészeti érdekességei. Architectura Hungariae 2., Budapest, 2000.

Guzsik Tamás – Fehérváry Rudolf : A magyar pálos rendi építészet kialakulása, első periódusa. In: Építés- Építészettudomány – A MTA Műszaki Tudományok Osztályának Közleményei - Szerk.: Major Máté, 12. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

Györe Zoltán: A Veszprém megyei zsidó családok genealogiája. In: Családtörténeti kutatás határon innen és túl – A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 20. (Veszprém, 2009.)

Horváth Zita: A Tapolcai-járás úrbéres viszonyai a Mária Terézia-féle úrbérrendezést megelőző évtizedekben. Zalai Történeti Tanulmányok – Zalai gyűjtemény 42. (Zalaegerszeg, 1997.)

Káloczi Kálmán: 750 éves a pálos rend alapjait megteremtő II. Pál veszprémi püspök oklevele. Veszprémi Szemle, 2013. 15 évfolyam, 4. szám.

Kardos Ferenc: „Veszedelemes habok között látszatik életünk forogni”. Források a zalai cigányság 18. századi történetéhez. Zalai gyűjtemény, 65. (Zalaegerszeg, 2008.)

Kubinyi András: Vásárok a középkori Zala megyében. In: Zala megye erez éve. Főszerk.: Vándor László; Zalaegerszeg, 1996.

Kumorovitz L. Bernát: Veszprémi regeszták (1301–1387) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 2. Budapest, 1953), illetve Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában • III. KÖTET

Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

Koppány Tibor: A Balatonfelvidék román kori templomai. Szerk.: Éri István; Veszprém, 1963.

Koppány Tibor: A Balaton környékének műemlékei. Művészet – Műemlékvédelem 3. Budapest, 1993.

Kotnyek István: Alapfokú oktatás Zala megyében 1918-ig. Zalai Gyűjtemény 9. (Zalaegerszeg, 1978.)

Lelkes György: Magyarország 1903-1912 között törzskönyvezett lakott helyei a XX. század végén (Bp., 2001.)

Dr. Lukcsics Pál: A veszprémi székeskáptalan levéltára. Levéltári Közlemények, szerk: Dr. Csánki Dezső. Magyar Királyi Levéltár folyóirata, 8. évf., Budapest, 1930.

Magyarország történeti helységnévtára 1773-1808. Zala megye I. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest, 1996.

Magyarország Régészeti Topográfiája. A Keszthelyi és Tapolcai járás. Szerk.: Sági Károly; Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.

Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410): Első rész (1400–1406) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3. Budapest, 1956)

Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997)

Molnár István: A magyarországi pálosok „Zöld kódex”-ének Veszprém megyei regesztái. In: Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 11. , 1972.

Nagy Dénes: A taliándörögdi Szent András templom, a pápa oklevele 1347-ből, egy nemzetközi építészettörténeti vita és egy feltételezés az Inkler-ház boltozatos műemlékistállójáról. Műemlékvédelem, LXIV. évf., 5. szám; Budapest, 2020.

Nagy Imre – Véghely Dezső – Nagy Gyula: Zala vármegye története. Oklevéltár, I. kötet, Budapest, 1886.

Nagy Imre – Véghely Dezső – Nagy Gyula: Zala vármegye története. Oklevéltár, II. kötet, Budapest, 1890.

Németh László: A Zala megyei zsidóság történetének levéltári forrásai 1716-1849 - Zalai gyűjtemény 52. (Zalaegerszeg, 2002)

Pehm József: Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora. Zalaegerszeg, 2934.

Rómer Flóris: A Bakony természetrajzi és régészeti vázlat, Győr, 1860.

Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története. Budapest, 1876.

Szilágyi Sándor: Magyarországi pálosok régi inventáriumai, Magyar Könyvszemle, Budapest, 1883.

Tóth Joachim: Még pár szót a „Szentjakabról”. In: Műemlékvédelem, 1978. 22. évf., 3. szám

Weisz Boglárka: Vásárok a középkorban. Századok, 144. évf., 2010. 1. szám.

Zsiray Lajos: A bakonyszentjakabi pálos kolostor. Műemlékvédelem; 21. évf., 3. szám; Budapest, 1977.

Nyilvántartott régészeti lelőhelyek Sáska területén

- **Szent Imre templom (azonosító- 9127)**

Helyrajzi számok: 149; 150/2-3, 196.

Jellege: Árpád- és középkori templom, temető és település.

Bakay Kornél – Kalicz Nándor – Sági Károly terepbejárás, adatgyűjtés (MRT 1.); Gaál Erika (KÖH 600/2074/2004)

A falu belterületének déli főutcájának tengelyén, a Kossuth utca nyugati harmadában található templom, és az azt övező temető és középkori település.

- **Felső-Szarvas-völgy (más néven: Szentjakabi Szent Jakab kolostor, azonosító – 9128) kiemelten védett régészeti lelőhely**

Helyrajzi szám: 083/22.

Jellege: középkori vár és kolostor.

Bakay Kornél – Kalicz Nándor – Sági Károly terepbejárás, adatgyűjtés (MRT 1.); Gaál Erika (KÖH 600/2074/2004); Mordovin Maxim ásatása 2014 (VE-09D/EOH/00178-15/2014).

A belterületől észak-keletre, az Agártetőtől délre húzódó erdészeti feltáró út keleti oldalán, a bazaltplatón eredő forrás mellett található a részben rekonstruált templom és a rommező képét nyújtó kolostor. A rekonstruált falak helyenként a kifagyás képét mutatják. Pihenő és információs tábla is található.

- **Dabaspuszt (más néven: Dobospuszt, azonosító – 9129) kiemelten védett régészeti lelőhely**

Helyrajzi szám: 083/22.

Jellege: őskori szórvány.

Bakay Kornél – Kalicz Nándor – Sági Károly terepbejárás, adatgyűjtés (MRT 1.); Gaál Erika (KÖH 600/2074/2004).

Az Agártető bazaltcsúcsának közvetlen déli előterében, kiterjedt erdőségben található lelőhely, ahol az 1940-es években őskori szórványt (pl. kőbalta) találtak.

- **Gadár-hegy, Pusztatemplom (más néven: Dabas, Dobospuszt romtemplom, azonosító – 9130) kiemelten védett régészeti lelőhelyben**

Helyrajzi szám: 083/22.

Jellege: Árpád-és középkori templom és település.

Bakay Kornél – Kalicz Nándor – Sági Károly terepbejárás, adatgyűjtés (MRT 1.); Gaál Erika (KÖH 600/2074/2004); Koppány András falkutatása 2007 és 2009 (KÖH 6000730/2010), Rainer Pál próbafeltárása 2011 (KÖH 600/3417/2011).

A község északi Szőccel határos külterületén kiterjedt erdőségben található lelőhely és részleges templomrekonstrukció. A rekonstruált templom állagát tekintve jó, kifagyás nem látható. Környezete rendezett, a cintermet kerítő fal vonala sejthető, azon kívül eső részei is bolygatatlanok. Erdészeti úton, gyalogosan (kerékpárral megközelíthető), a feltárások eredményeit bemutató információs tábla pihenővel itt is megtalálható. A feltárás során nyert információk alapján rekonstruált karzat oszlopai is rendben, a helyükön találhatóak.

- **Haláp-hegy (azonosító – 9131)**

Helyrajzi szám: 155/1.

Jelleg: őskori szórványlelet.

Bakay Kornél – Kalicz Nándor – Sági Károly terepbejárás, adatgyűjtés (MRT 1.); Gaál Erika (KÖH 600/2074/2004).

Sáska lakott településrészétől nyugatra, a Haláp-hegy irányában, a külterület nyugati kiszögellésében, egy kiterjedt, alacsonyan fekvő lapályban található, ahol a sík területben egy kicsi, helyben érzékelhető alacsony kiemelkedésen található.

- **Benárd-barlang (azonosító: 23943) kiemelten védett régészeti lelőhelyben**

Helyrajzi szám: 083/22.

Jellege: barlang.

Kulcsár Mihály: Jelentés a régészeti jelentőségű barlangok listája (3967/2001 KÖI); Gaál Erika (KÖH 600/2074/2004); Székely Kinga: Magyarországi barlangok listája (KÖH 600/888/2006); Ismeretlen szerző – Természetvédelmi Hivatal Barlangtani Osztályának adattára; Kardos László: Régészeti leletek miatt védendő hazai barlangok listája (BPD/100/00810-2/2013); Varga Gábor: Dokumentáció régészetileg érintett barlangokról, 2013. (BPD/100/00810/1023).

A barlang a falutól északra elterülő, hatalmas erdőség nyugati szélén, a katonasági terület határán található.

- **Keszi-úti-dűlő (nyilvántartásba vétel alatt)**

Helyrajzi szám: 044%11, 13, 15.

Jellege: Árpád- és középkori település.

Losonczy Máté terepbejárása, 2022.

A belterület déli szélén, az Alsó-Mező nevű egykor vizenyős alacsony fekvésű rét mellett található kis dombon (morfológiailag a Szent Imre templom ugyan ezen a dombon áll) található települési nyom.

Terepbejárási napló

2022. tavaszán a község rendezési tervének módosításához kapcsolódóan került sor a fejlesztéssel érintett területek, illetve a már ismert régészeti lelőhelyek szemrevételezésére.

Április hónapban több alkalommal került sor a terepi munkavégzésre. A terepbejárások alkalmával az időjárás tekintetében kedvezőnek volt mondható, mind a hő-, mind a fényviszonyok alkalmassá tették a terepi munkát, egyedül az időnként viharos szél hátráltatott némileg.

A vegetáció azonban – a gyakorlatilag elmaradt tél miatt a szántóföldi kultúrákban roppant előrehaladott fenociklust mutatott. Az őszi gabonák mind dúsán, bejárhatatlanul fedték a talajt, nem beszélve a repcékről. Napraforgót vagy kukoricást – amik még remek bejárást biztosíthattak volna – az általunk vizsgált helyszíneken nem találtunk.

A vizsgálat során tapasztaltak:

- *Ifjúság – Rákóczi utcák közötti tömbfeltárás:* a két utca között egy kelet-nyugat irányú tengely mentén kívánnak tömbfeltárást, s enne révén lakóterület-fejlesztést végrehajtani. A tervezési terület a község mélypontja, lényegében egy völgy közepén futó vizesárok tengelye mentén halad. A morfológiából, vízrajzi helyzetéből adódóan emberi megtelepedésre kevésbé vagy csak időszakosan alkalmas terület, a vizesárok környezetében pedig adottságainak megfelelően harsogó, dús fű nőtt, így bejárni teljesen leheletlen volt, szántott/kapált felszínt egyetlen kicsiny helyen találhattunk csupán, ám az is kerített volt. Ennek ellenére a kerítés mentén végigjárva a szépen elmunkált és üledett felszínen modern kerámián és kavicsokon kívül semmit nem lehetett látni.

A tervezett tömbfeltárás keleti irányból, a központi, legmélyebb fekvésű árok mellett

- *Déli lakóterület fejlesztés:* a belterület déli szélén egy szintén kelet-nyugati tengelyre felfűzött fejlesztési helyszín, melynek célja lakóterület kialakítása. A 3 db ingatlanból álló fejlesztési terület a Kossuth utca déli házsora kertjei mögött futó dűlőúttal veszi kezdetét. Tavaszi gabona nőtt az északi parcellában, így az még épp járható volt a frissen kapott tavaszi eső utáni

vegetációs ugrás után. A terep alapvetően sík, középső harmadában egy enyhe kis kiemelkedéssel, majd a nyugati végében (a leendő zöldterület helyszínén) markánsan ereszkedik a községet délnyugatról határoló nagy, mély fekvésű rét irányában. Itt, a vegetáció (vizet kedvelő fák, nádfolt) és a morfológia szerint is forrás (esetleg kis patak is) volt a domb lábánál a múltban.

A terület keleti harmadában ritkásabb vegetáció mellett roppant intenzíven bazaltköves, alárendelten kavicsos felszín mellett elszórtan néhány kerámia került elő, köztük pár régészeti korú (középkor?) is. Megjegyzendő, hogy az alapkőzet anyaga, valamint aprózódása és mállása során olyan kőzettöredékek is keletkeztek, melyről alig vagy csak mosás után derültek ki természetes eredetük.

A nyugati harmadában azonban részbe váltott az alapkőzet is – elmaradtak a bazaltok, megjelent viszont helyette a mészkő, de ami fontosabb, hogy roppan intenzíven, kicsi méretű erősen koptatott gyöngykavicsra hajazó kavicsos talaj – s vele párhuzamosan megszáporodott a régészeti korú kerámiák száma is. A középkori töredékek mellett egy őskori jellegű töredék is előkerült olyan mennyiségben, hogy azt már bejelentve régészeti lelőhelyek tekinthetjük.

A dűlőúttól északra, a kertek végében egyetlen helyen, a keletről nézve 2. telek esetében volt vizsgálható felület, de régészeti jelenség a kedvező feltételek ellenére nem került elő. Dél felé sem volt jobb a helyzet, ugyanis az őszi gabona, ami a fejlesztési terület déli felében (illetve azon túl dél felé) nőtt, teljesen alkalmatlan volt már régészeti célú bejárásra. Nyugatra a már említett mély fekvésű gyepes rét, keletre pedig kerített, szintén őszi gabona zárta ki, hogy a most azonosított régészeti lelőhely kiterjedéseit, határát tisztázni lehessen jelen vizsgálat során.

A terület kelet felől, északon a kertek déli vége és a dűlőút

Az egyetlen, észak felé vizsgálható parcella – negatív eredménnyel

A fejlesztési terület dél felől

A fejlesztési terület keleti fele – északi irányból

A fejlesztési terület nyugati fele – északi irányból

Régészeti korú kerámiák és a köves-kavicsos talaj a vegetációval

- *Szent Imre templom (azonosító szám: 9127):* A középkori eredetű templom a Kossuth utcában található. A bejárás alkalmával semminemű földmunka nem folyt a környezetében, így a belterületen, fedett környezetben lévő lelőhelyen új információ nem merült fel.

- *Haláp-hegy (azonosító száma: 9131):* A község nyugati szegletében, sík területen található lelőhelyet teljes egészében virágzás előtti repce fedett, így a bejárás idején teljesen lehetetlen volt bejárni.

A lelőhely észak-keleti irányból

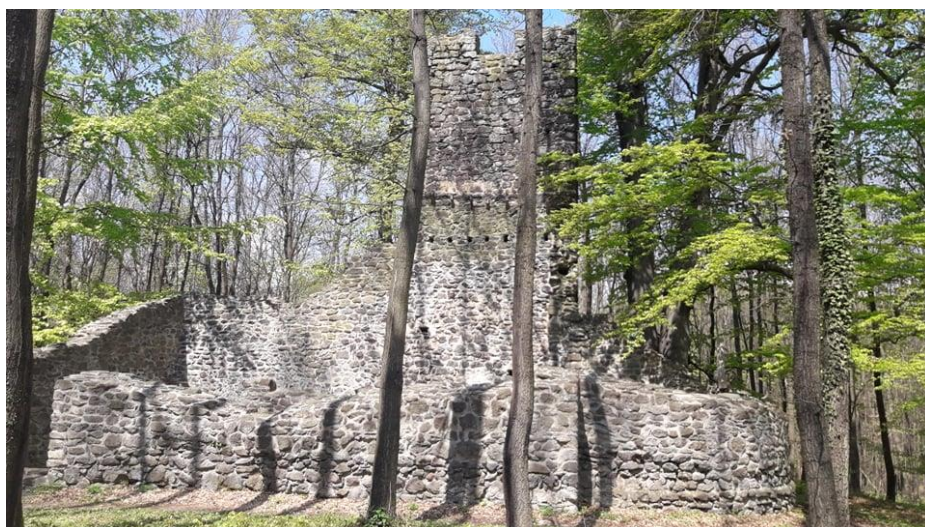
- *Szent Jakab kolostor (azonosító: 9128):* A kolostor a murvázott erdészeti feltáró úton jól megközelíthető. Attól kissé keleti irányban, egy forrás mellett állnak a templom részlegesen rekonstruált falai, illetve a kolostor kövei. A hajó falai a rekonstrukció alatt helyenként a kifagyást mutatják. A kolostor sajnos teljesen romos, érdemben vizsgálni sem lehet, csak a körvonalak sejthetők. A jó fekvés és a viszonylagosan jó megközelítés miatt kedvelt kirándulóhely a nyomok szerint. Talán ennek is köszönhető, de illegális tevékenységek nyomait nem észleltük.

A kolostoregyüttes épülete dél-nyugat felől

- *Dabospusztai romtemplom (azonosító: 9130):* A középkori falu és a hozzá tartozó, helyi bazaltból épült temploma erdészeti úton megközelíthető, itt is pihenő és információs tábla segíti az érdeklődő turistákat. Keleti oldalról egy hajdani (most száraz) patakmeder fut a

templom és a falu mellett. A templom állapota kifogástalan, a kerítő fal nyomvonala helyenként jól érzékelhető (északi, erdészeti kerítés felé eső része nehezebben értelmezhető). A cinterem falán kívül, nyugati irányban az avart feltúrva habarcs nyomait lehetett észlelni (ami vagy az egykori településről ad további információt – kiterjedés, további kőépületek léte; vagy a rekonstrukció során gondatlanul visszahagyott habarcs), aminek további vizsgálatára lenne szükség.

A templom a bejárat illetve a szentély felől

Habarcznyomok a talajban

Végül két megjegyzés:

- a történeti térképeken is feltűnő, egykor impozáns *Esterházy-majorság* (teljesen fedett, illetve jellemzően kerített, így bejárásra alkalmatlan, másrészt módosítás sem érinti) régi épített elemei már csak nyomokban észlelhetők, egyik kő falazatú tárolója éppen az összeomlás közepén tartott, már csak a felmenő falak láthatók, azok is nagy szakaszokon ledőlve;
- a történeti térképeken rendre visszatérő földrajzi név a „*Kecskevár*”, ami a falutól északnyugatra, az északi síkból markánsan kiemelkedő hegyperem első, jól körülhatárolható magaslata. Mint ilyen, alkalmasnak ígérkezett (volna) egy erődített hely léte, miként a neve mutatja. A lokáció azonban már katonai területre esik (egy kicsi része fenyves), így vegetációs borítottsága is adott – sziklagyep (és csekély fenyves). Adottságainak megfelelően régészeti célú bejárásra teljesen alkalmatlan, egyébiránt pedig a katonai tevékenység – ha volt is régészeti relevanciája – erősen szétdőlt, roncsolta.

A településfejlesztési koncepciók régészeti hatáselemzése

Sáska község településfejlesztési koncepciója lényegében két helyszínen jelölt ki érdemi változtatást, melyek régészeti konzekvenciákkal bírhatnak.

- *Az Ifjúság és a Rákóczi utcák közötti tömbfeltárás:* A területen nyilvántartott régészeti lelőhely nem található, a terepbejárás során sem azonosítottunk régészeti jelenségre utaló nyomokat. A fekvése, adottsága is arra utal (a tengely a mély fekvésű árok), hogy ha lehet is régészeti érintettsége, az mindenképpen a tengelytől kifelé, azaz az északi és déli szélén vélelmezhető. A változtatás célja a tömbfeltárással kialakítandó új lakóterület, családi házas övezet. Mindennek ismeretében a fejlesztés tárgyát képező, földmunkával járó kivitelezési cselekmények tervezése során érdemes figyelembe venni, hogy amennyiben a tervezett beruházás teljes bekerülési összege meghaladja a bruttó 500 millió forintot, előzetes régészeti dokumentációt (továbbiakban: ERD) kell készíttetni az erre jogosult

Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt.-vel, s azt azon első eljárás mellékleteként csatolni kell, amiben az örökségvédelmi hatóság részt vesz vagy közreműködik. Ezen ERD hivatott tisztázni – a tervezett fejlesztés konkrét ismeretében – a szükséges régészeti feladatellátást, illetve annak költségvonzatait. Erre jelen esetben nem mutatkozik valószínűség.

Mindezek mellett a területen létesíteni szándékozott falusias lakóövezet családi lakóházak beépítése döntően egyszerű bejelentéssel létesülhet (jelenlegi jogszabályi környezet szerint), így a leendő építtetőknél/tervezőknél célszerű az örökségvédelmi hatóságnál előzetesen tájékozódni az esetleges feltételekről. Lényegébe ugyan ez mondható el a tömbfeltárás hoz szükséges infrastruktúra kiépítését megelőzően is. Összességében régészeti szempontból a változás negatív következménye nem ismert.

- Déli fejlesztési terület: jelen fejlesztéssel érintett területen szintén lakóterület-fejlesztés fog történni. A helyszín vizsgálatával régészeti korú kerámia került elő eléggé kedvezőtlen feltételek között is, amiből egy Árpád-kori/középkori település régészeti emlékére következtethetünk a terület vonatkozásában. Ez a Keszi-úti-dűlő nevű, nyilvántartásba vétel alatt álló régészeti lelőhely.

A tervezett telekosztással együtt jellemzően kisebb kiterjedésű és volumenű földmunka jár, mindez egyesével, építtetőnként kivitelezve. Ennek hatására nem fog vélhetően örökségvédelmi szempontból nagyberuházásnak minősülni, tehát nem lesz szükség előzetes régészeti dokumentáció elkészítésére (ha mégis igen, a követendő processzus a jogszabályi bevezetőben is olvasható, és az előzőekben is ismertetett előzetes régészeti dokumentációt kell készíttetni – vonatkozik ez a szükséges infrastrukturális beruházásokra is!).

Mindezek mellett örökségvédelmi szempontból káros hatások érik a régészeti lelőhelyet. A fentiek alapján két megoldás merülhet fel: 1- az építési telkeket egyesével - praktikusán az egyszerű bejelentés megtétele előtt, az építtető/tervező/ esetleg kivitelező az örökségvédelmi hatóságot megkeresi, s a hatóság által előírt feltételek teljesítése mellett történik az építkezés. Ez megelőző feltárás vagy a földmunkák folyamatos régészeti megfigyelése lehet nagy valószínűséggel, a hatóság „döntése” alapján, amiben a régészeti lelőhely és a tervezett beruházás viszonyának ismeretében fogalmazza meg feltételeit; 2 – a leendő lakótelkeket egyben kezelve, a beépítési paraméterek figyelembe vétele mellett a leendő építmények helyén egyben feltáratja az ebben érdekelt (leginkább önkormányzat, ingatlanfejlesztő, stb.), s immár régészeti „teher” nélkül kerül értékesítésre az ingatlan. Ez esetben a költségterhek is arányosan szétteríthetők, illetve bizonyosan nem sérül a régészeti örökség, valamint az építtető sem bonyolódna egyesével általuk nem vagy kevéssé ismert ügyrendekbe.

Az mindenesetre feltétlen előnyös, hogy a kötelező zöldterület kiszabályozása részben ennek a lelőhelynek a területére esik, amivel csökken a régészeti lelőhely „igénybe vétele”, de csökken a régészeti feltételekkel érintett lakóingatlanok száma is.

Összességében tehát a fejlesztési terület lelőhellyel érintett, minden bizonnyal a középkori Sáska település periferiája jelentkezik a szántott területen. A beruházás volumene jellemzően nem örökségvédelmi szempontú nagyberuházás, és nem is túlzottan intenzív és nagy területű. A káros hatást tovább csökkenti a zöldterület szerencsés kiszabályozása. A felmerülő örökségvédelmi konzekvenciák a hatóság által megfogalmazott feltételek mellett kezelhetők.

Győr, 2022. április 29.

Losonczy Máté
régészeti szakértői szám: 21-0513

A védett műemléki értékek települési értékleltára

Világörökségi, és a világörökségi várományos helyszínek és területek

A község területe nem része világörökségi területnek vagy az országos világörökség várományos területeknek.

Az országos építészeti örökség elemei

Cím	Törssz.	Hrsz.	
Kossuth u. 36-38. Tájház	5256	123	
Feltehetően vályogból épült lakóház Falazata vakolt, fehérre meszelt. Alaprajzát tekintve egysoros, háromosztatú (szoba, konyha, kamra) épület, egy központi bejárattal, tomáccal. A földémszerkezet feltehetően a falra fektetett gerendákra támaszkodik. Tetőszerkezete valószínűleg szelemenés. Tetőformája nyeregtető héjazata nád vagy zsúp. Utcafrontján egy szalagkeretes ablak és egy ajtó. Ajtaja előtt néhány fokos lépcső. Ablaka valószínűleg pallótokos, függőlegesen három részre osztott, kétrétegű, két nyílászárnyas. Homlokzata dísztelen. Oromzata téglaeépítésű, háromszög alakú, egyetlen dísz a torokgerenda magasságában elhelyezkedő, kör alakú szellőzőnyílás. Baloldalon, udvarra néző oldalfala előtt mellvédes tornác, pillér nélküli, kosáríves árkádsorral. Baloldalon az épülethez hozzáépített magas falazat, mely faragott deszkakapuját határolja. Az utcakép utcavonalas beépítésű, az épületek homlokzata az utcáig nyúlik. Az épület műemléki védeltséget élvez. A szépen rendezett épület jelenleg a település tájháza.			
Katolikus templom román stílusú	5257	149	
A római katolikus templom a XIII. században épült, román stílusban. Homlokzat előtti kősisakos toronnyal, a homlokzaton két párhuzamosan előreugró támpillérrel. A támpillérek tetőcserép borításúak. A tornyon elől félköríves, felső záródású kőkeretes ablak, a többi három oldalon téglányalakú, oromzatos szentéllyel és lapos mennyezetű hajóval. Harangja 1773-ból való. Toronysisakján kettős kereszt. A templom előtt magas talapzaton álló kőszobor. A templomkertet alacsony falazatra támaszkodó vaskerítés határolja.			

Nepomuki Szt. János szobor késő barokk	5258	64/3	
A Nepomuki Szent János szobor a XVIII. században készült, késő barokk stílusban, A Zalahaláp felé vezető út mentén található. A festett, kezében keresztet tartó szent szobra vasrácsos szoborfülkében helyezkedik el. A szoborfülke tetején kettős kereszt.			
Szt. Jakab pálos kolostor-rom	5259	083/22	
A Dabospusztai románkori templomrom egykor Dabas falu egyháza volt, először 1329-ben írtak róla. Valószínűsíthetőleg 1531 után a törökök elpusztították.			
Dabospusztai templom-rom	4971	083/22	
Templomrom, román stílusú, 1260 körül.			

A 2014-es ásatás alkalmával tárták fel a templom szentélyét és a templomhajót. Feltárták a sekrestye egy részét, keleti falán a papi kézmosó fülke maradványát is, benne sértetlenül a szép nyolcszögletű kőmedencét. Az ásatások és a rekonstrukció folyamatban van, így évről évre többet láthatunk a pálosok legrégebbi kolostorából.

A helyi építészeti örökség települési értékleltára

Településszerkezet, telekstruktúra, utcák vonalvezetése, beépítési jellemzők

Az első katonai felmérés térképén már jól látható a település érdekes négyzetes szerkezetű úthálózata. A mai Petőfi utca a Sümeg felé vezető út mentén épült be házakkal. A Kossuth utca – középen a templommal – pedig a Tapolcára vezető út mentén épült be házakkal. A lakóházak mögött mindenhol kertek.

A településről utak vezetnek Sümeg, Tapolca (Haláp), Hegyesd és Nyírád-Szóc irányba valamint az erdőben megbújó Szent Jakab kolostor romjai felé.

Második Katonai Felmérés (1819-1869)

A két felmérés között eltel 100 évben a település és a táj képe szinte változatlan. A két meglévő utca keleti és nyugati irányban tovább épül, gyarapodik a település. A lakóházak mögött jól kivehetőek a kereszt irányban megépített csűrök.

Harmadik Katonai Felmérés (1869-1887) Felső-Sáska és Alsó-Sáska

A település szerkezete változatlan.

Kataszteri térkép 1858-ból

A település lakóterületei mindenhol oldalhatáron álló beépítésűek, a falusias telekhasználatnak megfelelő kert és épületarányokkal. Az Ifjúság utca kivételével a lakóépületek a közterülethez közel, előkert nélkül vagy kis előkerttel kerültek elhelyezésre, az oldalkertek mérete szintén keskeny. Nagyobb előkert és oldalkertek csak az újabb beépítésű Ifjúság utcában található.

A két történeti főutca lakóházai mögötti hosszúkertek beépítése nem indult meg. A belterület közepén nagy összefüggő beépítetlen kertségekből álló terület található.

Kossuth és a Petőfi utcában az átlagos telekszélesség 13-17 méter, telekhosszúság 170-200 méter. A Rákóczi utcában már valamivel zömökebb telkek találhatók, amelyek szélessége jellemzően 17 méter mélysége 100 méter. Az utca keleti oldalán ezzel ellentétben a hagyományos telekszerkezettől eltérő fekvőtelek, valamint 30 méter széles telek alakultak ki, amelyek a Petőfi és a Kossuth utca szélső telkeinek megosztásával jöttek létre.

A gazdasági terület beépítése vegyes helyenként lazább, helyenként intenzívebb beépítettséggel.

Általános településkép, utcaképek, egyéb településkarakter elemek

A két történeti főutca beépítése és utcaképe máig meghatározó a településen. Az oldalhatáron álló, többnyire utcára merőleges gerincű, nyeregvetős, lakóépületek tömegükkel és utcai homlokzatuk nyílásrendjével értékes és védendő építészeti értéket jelentenek a településen. Ezen utcákba található beépítési jelleg, épületterányok szintén megőrzendő települési értékek.

Az általános utcaképet alapvetően földszintes házak alkotják. Jellegzetes épített környezeti értéket képviselnek a megmaradt népi lakóházak és ezek épületrészletei.

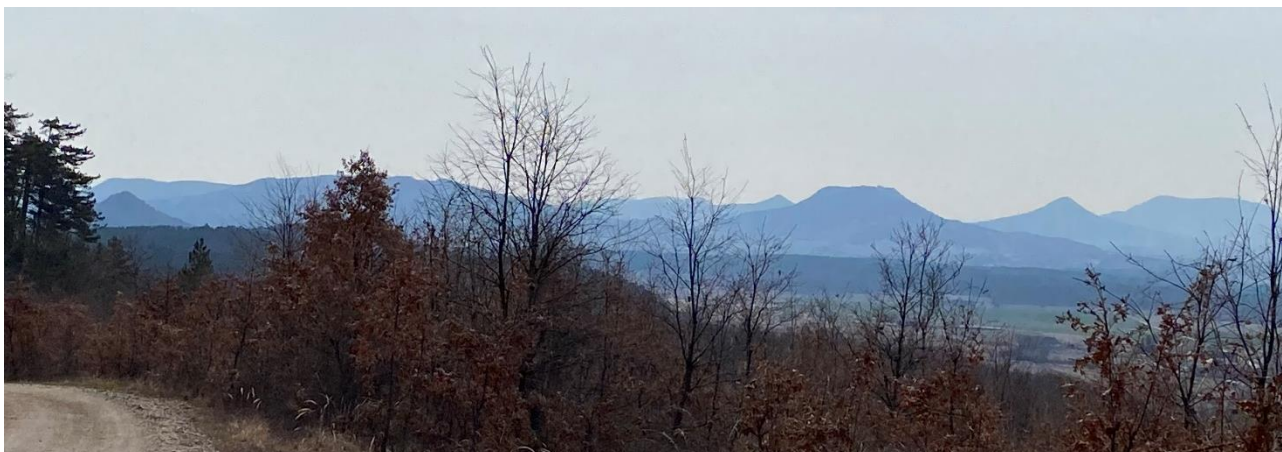
(TAK alapján)

A Kossuth u. és a Petőfi u. településképe alapvetően megőrizte a hagyományos falusi utcaképet. Ezen utcák beépítése jelentős településszerkezeti és karakterbeli értékekkel rendelkezik.

Értékes, védendő települési érték Sáskán a történeti településmag településszerkezete, telekszerkezete, valamint annak beépítési karaktere, a házak telepítése, mérete.

A településkép meghatározó elemei a település távolabbi környezetében magasodó vulkáni kúpok és a falu körülölelő szabad domboldalak, valamint erdőségek látványa.

Értékes építményrészletek, alkalmazott anyaghasználat, homlokzati kialakítás (TAK alapján)

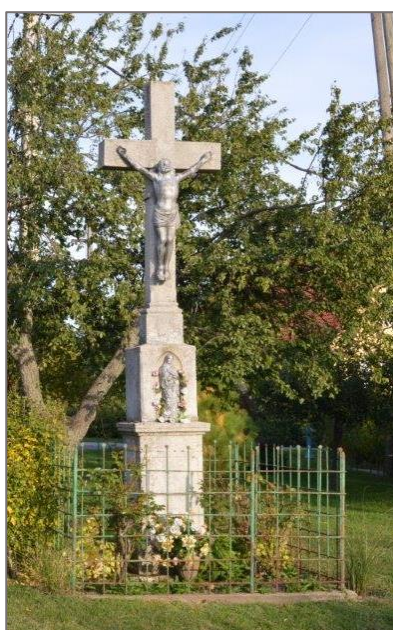
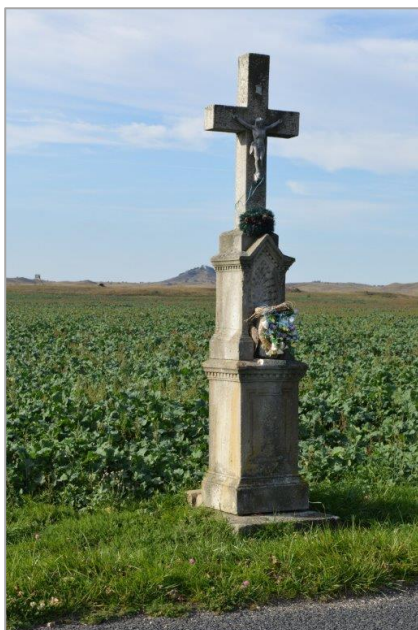

A településkép-védelmi rendelet helyi védelem alá helyezte az alábbi épített elemeket és természeti képződményt

Megnevezés	Cím	Hrsz.
Kereszt	Kossuth u.	150/3
Kereszt	Petőfi u.	65/3
Kereszt	Templomkert	149

Kereszt	Petőfi u.	64/3
Kereszt	Zalahaláp felé vezető út mentén	055
Kereszt	Hegyesd felé vezető út mentén	040/1
Itatókút	Petőfi u.	65/3
Itatókút	Kossuth u	44
Közkút	Petőfi u.	89
Kőember (Emberkő)	Piros Sümeg-Tapolca turistaút mentén	083/22, 083/24

A rendezés során tervezett változások hatáselemzése:

A települési értékleltárban szereplő elemek vonatkozásában releváns rövid és középtávon tervezett változások ismertetése.

Az értékleltárban szereplő elemeket érintő változások a település közép vagy rövidtávú terveiben nem szerepelnek. A településképi rendelet hatálybalépésével, valamint a településrendezési terv jóváhagyásával az értékes elemek (utcakép, utcahálózat, utcák vonalvezetése, szélessége, védelemre érdemes településszerkezeti elemek, helyi védett értékek stb...) védelme biztosított lesz. A településképi rendeletben a történeti településrész területén található épületeken a védelem alapját jelentő tömeg, tetőforma, nyílásrendszer, homlokzati tagolások, részletképzés, anyag és színhasználat megtartását kell továbbra is szem előtt tartani. A helyi építési szabályzat ezen a terület nem engedi az

épületmagasság megnövelését sem, ezzel segítve elő a történeti mag léptékének, térarányainak fennmaradását.

A településrendezési terv és a településképi rendelet együttesen biztosítja majd a történelmi településközpont/településmag területén a településszerkezet, utcahálózat, telekszerkezet, beépítési módok, épületmagasságok, anyaghasználatok, jellemző kerítések stb. történetileg értékes elemei megtartását. A település örökségvédelmileg értékes területein a védett terület területfelhasználásának történelmi folytonossága biztosítva lesz a településrendezési terv és településképi rendelet előírásai által.

A település egyes területfelhasználásai (gazdasági területek, lakóterületek, sport és szabadidős területek, különleges területek) területi kiterjedése a hatályos településrendezési tervhez képest nem növekszik. Ennél fogva a településrendezési terv káros tájhasználati jellegű változásokat nem okoz. A településterv készítése során a településképi feltárulása a meglévőhöz képest alapvetően nem módosul. A megengedett építménymagasságok, elhelyezhető épületek, funkciók az egyes övezetekben alapvetően nem változtak. Ahol szükséges vagy kívánatos volt ott telken belüli kötelező növényezetttelepítés előírásával határolja el az egyes egymást esetlegesen zavaró funkciókat ill. segíti elő az egyes épületek, építmények tájba illesztést a rendezési terv. A kedvező településképi fenntartása érdekében több területen jelöl a terv telken belül kötelezően megtartandó zöldfelületet.

A településterv változtatásai a település tájszerkezetére kedvezőtlen hatással nincsenek, a hatályos településrendezési tervhez képest a beépített területek aránya, kiterjedése jelentősen nem növekszik. A település léptéke változatlan marad. A külterület jellemzően mezőgazdasági hasznosítása továbbra is megmarad.

A változások hatásai a régészeti örökségre

Az önkormányzat a rögzített régészeti lelőhelyeket minden szempontból figyelembe kell, hogy vegye a tervezett beruházásoknál. Az elkészült lelőhely regiszter fontos információkat nyújt a befektetőknek. A helyhez kötött beruházások esetében szakmai döntés után – vállalva a régészeti költségeket – lehetővé válhat a leletek kiemelése és szakszerű elhelyezése. A fejlesztéssel nem érintett lelőhelyek érintetlensége a külterületi mezőgazdasági funkciók fenntartásával biztosítható. A mezőgazdasági szántóföldi művelés 50-60 cm –nél mélyebben nem érinti a termőföldet, így a mélyebben fekvő értékek védelme biztosított. A felszín közeli leletek esetében - ha előkerülnek értékek – fontos a pontos beazonosíthatóság megtétele és az örökségvédelmi hivatal értesítése.

A változások hatásai a történeti településre, település- és tájszerkezetre,

A tervezett települési fejlesztések – az elfogadásra kerülő HÉSZ alapján – minimálisan „avatkoznak” be a település- és tájszerkezetbe. A belterületi meglévő és tervezett objektum magasságok, tömegek jelentősen nem térnek el a falusias megjelenéstől. A külterületi beépítésekre kijelölt területek nem számottevőek a település közigazgatási méretéhez képest. A technológia célú építmények magassága hatással van a tájszerkezetre, de kiterjedésük miatt a legminimálisabb mértékben károsítják a tájképet (kémények, szellőzők, silók, szárítók, stb...).

A változások hatásai a települési értékleltárban szereplő műemléki értékekre.

A műemléki értékek védelme országos hatáskörű feladat, önkormányzati felelősséggel is. A meglévő országos műemlékek egyértelmű jogszabályi védettséget élveznek. Az érintett területeken várható építések, telekalakítások egységes feltételrendszer szerint engedélyezhetőek.

A helyi védelemben részesített épített elemeknél a településnek szem előtt kell tartania a védett érték településen belüli „súlyát”, melyet a közösség számára képvisel. A nagyrészt magántulajdonú emlékek megtartásának fő iránya a kommunikációban található, a gazdasági szempontrendszer mellett.

Fontos a tulajdonosi és a közösségi érdek egyesítése, melynek koordinálásában nagy szerepe van az önkormányzatnak. A műszaki állapot meghatározza a felújítás gazdaságosságát, ami döntő szempont a magántulajdonú védett objektumok esetében. Az önkormányzat létrehozhat támogatási alapot a z értékek felújításának, megőrzésének védelmére, a más említett szempontrendszerek alapján. Az állami támogatási rendszer szintén segíthet a magán és önkormányzati tulajdonú értéke védelmének fenntartásában.

Összefoglaló

A település hagyományaihoz híven Sáska a kulturális örökség emlékeit védeni kívánja, amely védelmeket a településtervezésben és a településképi rendeletben is meghatározza. Az alkalmazott előírások a kulturális örökség elemeinek értékőrző fenntartását, fejlesztését, bemutatását, használatát kívánják elősegíteni.

Németh Géza okl. építész É 08/0065